

IVAN M. HAVEL

Nestvůra zemská

*Člověk je nejkurióznější nestvůra zemská,
sloučení nejvyššího a nejnižšího...*

Ladislav Klíma

Marek Petřů z Olomouce je častým přispěvatelem Vesmíru¹ a jeho témata jsou mi blízká a styl výkladu vyhovuje mému vkusu. Letos mu vyšla kniha o vylepšování člověka,² v tomto čísle na ni najdete recenzi od prof. H. Librové i autorovu odpověď (s. 687). Což mě přimělo, abych si knihu (znovu, znám její verzi v podobě dizertační práce) přečetl. Nemíním ji zde posuzovat (to učiním jinde), jen bych ji chtěl čtenáři doporučit jako zdroj námětů k zamyšlení nad velmi aktuálními otázkami současné vědy a vědecké etiky. Čekám, že v některých tvrzeních v knize naleznete podnět k vážné debatě, u jiných se vám bude zdát, že jsou více méně triviální, některá i sporná. Tak to má být, myslím.

Nedá mi, abych sám nenadhodil několik myšlenek, které mne při čtení napadly. Dávám, jako vždy zde, přednost přemítání nad věcmi mně samotnému nejasnými, než abych hlásal nějaké jistoty.

Naše téma je vylepšování člověka. Nevím-li odkud začít, začínám od slov. Dvě slova: „vylepšování“ a „člověk“ – a hned je tu lavina problémů. Začneme prvním slovem. Velmi obecně řečeno, vylepšovat X předpokládá, že ono X, aby se mohlo vylepšovat, musí nějak trvat. Ale přitom se musí měnit, a to tak, aby mělo smysl vážít, zda je to k lepšímu či k horšímu. Kdo a jak rozhodne, co je lepší a co horší? A kdo se ujme onoho vylepšování? Je třeba, aby se X vylepšovalo plynule, aby každá změna byla k lepšímu? Anebo dovolíme třeba i dočasné zhoršení v očekávání tím většího zlepšení později?

Šlechtitelé rostlin a zvířat v tom všem mají jasno. Jde jim o užitkovou vlastnost odrůd a plemen (užitkové pro člověka nejspíš), říkají tomu hospodářská hodnota a mají na to dávno ověřené metody výběru, křížení, roubování a novější metody genové manipulace. Zda z toho vylepšené rostliny a zvířata mají radost, nikdo neví.

Nám však jde o zvláštní zvíře, člověka. Všechny šlechtitelské metody (snad kromě roubování) byly vyzkoušeny, nebo aspoň navrženy k použití na člověku. A jsme u druhého slova, „člověk“. To slovo se jednak užívá – jako v předchozí větě – zástupně pro celou lidskou populaci či biologický druh *Homo sapiens*, jednak pro jednotlivého, i když libovolného příslušníka této populace nebo druhu. Je samozřejmě velký rozdíl, chci-li vylepšit lidstvo, nebo chci-li vylepšit jednotlivce. Marek Petřů to odlišuje, když mluví o rozdílu mezi starým a novým eugenizmem: „Nové eugenice nejde o to změnit člověka, nýbrž o to pomocí změnit osud konkrétního jedince dle jeho vlastní volby.“³ Jak „nová“ eugenika, tak neuromanipulace a kyborgizace těla, o kterých se v knize mluví, to vše se týká konkrétních jedinců. Zdalipak sem patří i to, když si nechám vyrobit brýle nebo předepsat prášek proti nespavosti? Přeče i tím se trochu vylepším.

Ostatně si myslím, že často zanedbávaný rozdíl mezi vlastnostmi člověka (a jiných tvorů) na úrovni jednotlivců a podobnými nebo zcela jinými vlastnostmi na úrovni skupin (populací, kultur, ras, biologických druhů) by stál za důkladné rozmyšlení včetně případných vztahů mezi oběma úrovněmi.

Velké téma je oprávněnost či neoprávněnost antropocentrismu. Už to asi čtenáře napadlo, když jsem se před chvílí zmínil o hospodářské hodnotě šlechtěných odrůd a plemen. Choulostivější je, když se diskutuje o právech zvířat, zvláště těch, která pojídáme či která pojídají nás. Mluvíme o jedinečnosti člověka v přírodě, a zpravidla si neuvědomujeme, že hodně záleží na tom, za koho mluvíme. Vědecký odstup velí mluvit o lidské jedinečnosti z co největšího nadhledu a vykazovat (nebo popírat) tuto jedinečnost nanejvýš jen poukazem na „vnější“ znaky, jako je dvounohost, ochlupení nebo IQ. Myslím, že na věc lze pohlížet i jinak. Já jsem vždy jedinečný ve svých vlastních očích, všichni ostatní jsou v mých očích jiní než já (a co do této jinakosti jsou mezi sebou stejní). Zdalipak to nelze zopakovat i o člověku jako druhu? Pokud se člověku (kterémukoliv) jeví člověk (druh) jako jedinečný mezi tvory, je to konec konců právě tím, že hledí jaksi na sebe sama. Pro šimpanze musí být jedinečný právě šimpanz. Zkuste si pro zajímavost v předchozích dvou větách za slovo „jedinečný“ dosadit „nejdůležitější“.

Marek Petřů zjevně nadržuje vylepšování jedinců, protože pak se dá zařídít, aby to bylo podle jejich *vlastní volby* (viz citát výše) – čili když to bude „rozšiřovat hranice individuální svobody“ a když tím „jedinec v radostném přitakání nalezne cestu vlastního sebenaplnění a rozvoje“.⁴ Máme na to? Cokoliv rozhodnu o sobě, rozhodnu, možná velmi nepřímo a oklikou, i o svých následovnicích. Dívám se na televizi a uvažuji, jak by svému sebenaplnění a rozvoji radostně přitakali obyvatelé vily VyVolených.

Člověk je hybrid. „Intelekt chce vzlétnout, tělo jej drží přibité k zemi.“⁵ Jako otroci slepě mutujících genů jsme rovni tvorům nejnižším, jako svobodné bytosti, schopné o své vlastní jedinečnosti vědět a debatovat, ba i sebe a své geny měnit, jsme kdesi vysoko, vysoko.

1) Články: Vesmír 81, 25, 2002/1; 82, 528, 2003/9; 80, 306, 2001/6, glosy: Vesmír 83, 431, 2004/8; 81, 671, 2002/12; 83, 427, 2004/8; 84, 569, 2005/10.

2) M. Petřů: *Možnosti transgrese. Je třeba vylepšovat člověka?* Triton, Praha 2005. Článek M. Petřů ve Vesmíru 2002/1 byl asi zárodkem této knihy.

3) Tamtéž s. 187.

4) Tamtéž s. 188.

5) Tamtéž s. 132.